

УДК 373.5.091.32:821.161.2

Л. Й. Грицюк,
учитель української мови та літератури ЗОШ І–ІІІ ст. № 1 м. Рожище

Філософське осмислення образу янгола в поезії Надії Гуменюк *

Урок літератури рідного краю, 10 клас

Запропоновано урок літератури рідного краю, на якому відкривається таємниця творчості талановитої волинської поетеси. Розкрито багатогранний образ янгола у її творах.

Ключові слова: поезія, образ янгола, аналіз поетичного твору, виразне читання, алюзія.

Грицюк Л. Й. Філософське осмислення образу ангела в поезії Надєжди Гуменюк.

Предложен урок литературы родного края, на котором открывается тайна творчества талантливой волинской поэтессы. Раскрыт многогранный образ ангела в ее произведениях.

Ключевые слова: поэзия, образ ангела, анализ поэтического произведения, выразительное чтение, аллюзия.

Hrytsiuk L. Y. Philosophical Comprehension the Image of an Angel in Poetry of Nadiia Humeniuk.

A lesson of the Ukrainian literature, which opens the mystery of creativity of talented Volyn poetess, is offered. The many-sided image of an angel in her works is revealed.

Key words: poetry, image of an angel, analysis of the poetic work, expressive reading, allusion.

Тип уроку: художній аналіз поезій.

Мета: допомогти учням збагнути найсуттєвіші закономірності сучасної поезії;
зацікавити школярів непересічною мистецькою постаттю через її вірші;
виховувати любов до високої поезії;
розвивати навички аналізу віршів, виразного читання.

Завдання уроку:

– *філософські:* доторкнутися до багатовимірного світу сучасної української поезії, осмислити багатогранний образ янгола у поезії Надії Гуменюк;
– *теоретико-літературні:* порівняти використання образу янгола у творчості різних письменників, увести в словниковий запас школярів поняття алюзії, розвивати навички аналізу поетичних творів;
– *читацькі:* підготуватися до філософського осмислення поезії Надії Гуменюк, заінтригувати особистістю поетеси через її твори.

Хід уроку

Поезія – це пісня натхненного янгола.
Зоя Чегусова

I. Організаційний момент (Слайд 1).

* Презентацію до уроку подано на CD цього номера.

III. Сприйняття та усвідомлення навчального матеріалу

Повідомлення учениці супроводжується слайдами (слайд 2).

Надія Павлівна Гуменюк народилася 2 січня 1950 року в селі Онацьківці Полонського району Хмельницької області (слайд 3).

Закінчила Хмельницьке педагогічне училище та факультет журналістики Львівського державного університету ім. Івана Франка (слайд 4).

Журналістську діяльність розпочала 1973 року в редакції Каланчацької районної газети на Херсонщині (слайд 5).

Працювала кореспондентом Рівненського обласного радіо, редактором радіогазети Луцького шовкового комбінату, заступником головного редактора луцької міської газети «Народна трибуна». З 1996 року – редактор відділу культури волинської обласної газети «Віче» (слайд 6).

Надія Павлівна Гуменюк є членом Національної спілки письменників України. Нагороджена Почесним знаком Національної спілки журналістів України (слайд 7).

Вперше публікуватися почала у десятилітньому віці у всеукраїнській газеті для школярів «Зірка». У 1965 році стала переможцем літературного конкурсу і була нагороджена двома місяцями путівкою у Міжнародний дитячий табір «Артек» (слайд 8).

У 1972 році відбувся її дебют у журналі «Радянська жінка» з благословення Любові Забашти, яка зазначила: «Кращі твори її поки що невеликого доробку свідчать про безперечне обдарування» (слайд 9).

1992 року у видавництві «Каменярь» побачила світ перша збірка поезій Н. Гуменюк «Країна світла» (слайд 10).

У луцькому видавництві «Надстир'я» в 1994 році вийшла збірка поезій «Каріатида», у 2000-му – «Однокрил», у 2004-му – «Тайнопис тиші», у 2009-му – «Голос папороті» (слайд 11).

Надія Гуменюк також є автором книжок для дітей: «Чапики-Чалапики», «Веселка для Веселика», «Де гуляє крокотам», «Свят-вечір» та багатьох інших (слайди 12–15).

Поезії Надії Гуменюк властиві високе громадянське звучання, філософське осмислення світу, щирість, уся вона пронизана ліричним струменем, що балансує десь на межі жорстокої дійсності й пошуку ідеалу, земного і небесного, скороминущого і вічного.

Як написав відомий волинський поет Василь Гей у передмові до збірки «Однокрил»: «Здавалося б, звичайні слова і традиційний ліричний погляд на світ. Та в цих словах і в цьому погляді бринить якась таємниче світло поезії. Це від того, що вірш не просто „складений“, а народжений душею, наповнений чуттям. Цим, власне, й відрізняється поет поміж непоетів» (слайд 16).

Слово вчителя

Маю доповнити виступ деякими фактами. Справа в тім, що Надія Гуменюк пише ще й прозу. У 2011 році її роман «Янгол у сірому» ввійшов до двадцяти кращих романів року у престижному літературному конкурсі

«Коронація слова», авторка стала його дипломантом (слайд 17).

Того ж року Н. Гуменюк спробувала себе у жанрі п'єси – і знову успіх. Її твір «Охоронець для янгола» переміг у всеукраїнському конкурсі радіоп'єс і був поставлений на Українському радіо (слайд 18).

Звернімо увагу на назви творів. Уже в них ми можемо помітити неабияку прихильність авторки до образу янгола (слайд 19).

І це справді так. Гортаючи збірки Н. Гуменюк (до речі, кілька їх – перед вами), ловиш себе на думці, що образ цей дуже близький поетесі, один з улюблених її образів (слайд 20).

Чому? Щоб дати відповідь на це питання, звернімося до потрактування цього образу в мистецтві загалом та в творчості письменників зокрема (слайд 21).

Наше слово «янгол» походить від грецького «ангелос» – «посланець», «той, хто приносить вісті» (слайд 22).

Невидимі посланці, мешканці небес, істоти світлі та легкі, існують у багатьох традиціях, і немає жодної цивілізації, де б не згадувалися ці духовні сутності (слайд 23).

Вони – посередники між Богом та світом, що символізують зв'язок Творця з Його творіннями (слайд 24).

Янголи як посланці Божі часто згадуються у Святому Письмі, і віра в їхнє існування глибоко вкоренилась у християнській традиції, де це слово означає духовних істот, які є більш досконаліми, ніж люди, і сповіщають людям волю Божу (слайд 25).

Янголи створені вільними, супроводжують нас і допомагають, коли це необхідно (слайд 26).

Згідно з усіма традиціями, кожна людина має ангела-охоронця (слайд 27).

Бог ніколи не полишає людство напризволяще та наділяє кожную людину янголом-охоронцем, щоб ми могли чути Його голос (слайд 28).

Тому образ янгола надзвичайно популярний у мистецтві загалом і літературі зокрема (слайди 29–32).

До нього зверталися найталановитіші художники світу (слайд 33).

Перед вами лише кілька слайдів із картин всесвітньовідомих майстрів, що зверталися до образу янгола. Як бачите, кожен з них творив свого янгола, втілюючи у ньому своє бачення світу (слайди 34–38).

Щодо літератури, то, оминаючи класику, можемо стверджувати, що і сьогодні апелює до цього образу, використовує його, шукає у ньому нових відтінків, тобто сучасність створює свій багатовимірний образ янгола.

Тут можна і доречно згадати філософську казку найвідомішого сьогодні бразильця у світі Паоло Коельо «Ніщо не є таким, яким здається», попередбачуваного Габрієля Гарсія Маркеса та його «Старигана з крилами», з яким вам ще пощастить познайомитися в 11 класі, російського письменника Володимира Солоухіна і його повість «Сміх за лівим плечем», українську письменницю Оксану Весну з повістю «Які ж вони – янголи?» та чимало інших.

Загалом в літературі існує загальноприйняте потрактування образу янгола. Щоб проілюструвати це,

я підготувала уривок із твору В. Солоухіна «Сміх за лівим плечем», на основі якого ми повинні спробувати знайти відповідь на питання: що ж тут уособлює янгол?

«На щастя, перш ніж вирушити в багаторічне плавання по земному життю, я отримав у подарунок компас, на який, на жаль, поглядав щоразу все рідше, а був час, коли не дивився зовсім, ніби його і не існувало.

Дуже добре пам'ятаю, як навчала мене, малолітнього, матуся, розповідаючи про два прояви земного буття. Я переконаний, що ні професори, у яких я навчався, ні письменники, чії книги я встиг прочитати, не дали мені кращого усвідомлення, ніж те, яке вклала у мою душу Степанида Іванівна.

– У тебе, – казала вона, – де б ти не був і що б не робив, завжди за правим плечем стоїть янгол, а за лівим – сатана. Вони бачать все, що ти чиниш, і навіть знають, про що ти думаєш. І якщо ти зробиш щось добре, гарне... чи захистиш когось, даси милостиню, допоможеш батькам, нагодуюш кошеня, помолишся ввечері, ангел за правим плечем радіє та посміхається, а сатана страждає і скрегоче зубами від люті. Якщо ж вчиниш недобре: образиш дівчинку чи бабусю, того, хто слабший від тебе, будеш лінуватися, мучитимеш кошеня, ангел за правим плечем гірко плакатиме, а сатана радітиме і сміятиметься.

– Чому він буде сміятися?

– Тому що він лихий. Це він порадив тобі чинити недобре, а ти, дурненький, послухав. От він і радіє, що ти потрапив до нього в пастку.

– Чому ж янгол не нашіптує мені, щоб я чинив добре?

– Він нашіптує, тільки ми не завжди прислухаємось.

– Чому?

– Тому що ворог його теж поруч і не дримає. І все життя вони будуть змагатися за тебе. Один прагнутиме загубити твою душу, а інший рятуватиме.

Вночі, лежачи з відкритими очима, я дав собі обітницю, що мій янгол завжди буде посміхатись і радіти, а сатана за лівим плечем скреготатиме зубами від люті».

– Скажіть, що ж уособлює янгол із твору?

(Очікувана відповідь: Янгол втілює образ прекрасного, прагнення людини до ідеалу, до добра, а значить, до Бога).

– Отже, із загальноприйнятим потрактуванням визначилися, а зараз спробуймо зрозуміти, як філософськи осмислює цей образ у своїх поезіях волинська поетеса Надія Гуменюк.

Питання до класу:

– Яку поезію ми називаємо філософською?

(Філософська лірика – поезія, спрямована на філософське осмислення світу, людини, є виявом філософських поглядів ліричного героя).

Отже, і ми спробуємо на конкретних прикладах визначитися з філософським кредо ліричного героя. Розпочнімо з невеличкої поезії, що увійшла до збірки для дітей «Різдвяні історії». Над аналізом цього вірша попрацюємо усі разом, паралельно заповнюючи таблицю, що перед вами на слайді.

Для глибшого осмислення звертатимемо особливу увагу на використання художньої деталі у поезіях.

1-й читець

(Перед учнями лежать тексти пропонованих віршів).

Свят-вечір

На столі – свята вечерея.
Вся родина – за столом.
Відчиняє ангел двері
Позолоченим крилом.
Благу вість нам сповіщає
Про народження Христа.
В хаті свято розцвітає,
Гріє душу доброта.
Пахне сіном і кутею.
Сяє зірка. Сніг скрипить.
І колядка над землею
З білим ангелом летить.

Діти, ви почули поезію у виконанні вашого товариша. А тепер поміркуймо, що уособлює янгол у цьому творі.

(Очікувана відповідь: Авторка готує нас до сприйняття свята, Різдва, про яке першими сповістили янголи Господні. Художня деталь – позолочене крило – символ свята).

Для подальшої роботи ми поділимося на групи. Серед поезій, що лежать перед вами, ви оберете одну та проаналізуєте її. Після цього ми послухаємо поезію напам'ять і висловимо свої міркування.

(Групи обирають вірші).

1-ша група: «Сад віршував...»

Сад віршував хоремами і ямбами,
Слова, як синя заполоч, цвіли.
Моя душа гойдалася на яблуні,
Над вуликом, над голосом бджоли.
Пливли меди із вуликів до вулиці,
Ішли дощі із квітня в листопад.
Летіли в світ крилаті безпритулиці,
І їм услід ридав ночами сад.
Дерева в ніч ішли дереворитами,
Скидали вишні вимоклі годе.
– А хто ж з тобою, доню, говоритиме,
Коли останнє яблуко впаде?..
Січуть сніги.
І мерзнуть нозі янгола
У затінку останнього листка.
А в білій хаті тихо, як у яблуку, –
Лиш дідух спить під німбом рушника.
Віршує сад уже новими ритмами –
Без яблуні і голосу бджоли.
– А хто ж зі мною, мамо, говоритиме?
Куди ж ви, мамо, з янголом пішли?..

2-га група: «І не атланти, й не каріатиди...»

І не атланти, й не каріатиди
Тримають світ на кам'яних плечах...
Душа людська – як древня Атлантида,
Загублена у голубих дощах.
Чи як оця промокла наскрізь вишня,
Що глеєм гоїть рани на корі.
Іде гроза. Задумався Всевишній.
Прийшкнув білий янгол угорі.

3-тя група: «Синоптики знов помилилися...»

Синоптики знов у пророцтвах змагаються,
Прогнози синоптиків вельми похмурі –
Одні обіцяють: «Дощі насуваються»,
А інші: «Чекайте великої бурі!
І обов'язково беріть парасолі!»
– Ах-ах, парасолі... Ну це як сказати...
Ангелик малий у білесенькій льолі
Всміхнувся і весело вистрибнув з хати.
За мить осідлав ясенowego коника,
Шепнув щось на вушко знайомій травині
Та й покотив поміж хмарами колесо
На золотій невеличкій дротині.
Дощі на веселці просушують ніжки.
Хмарини розбіглись, за обрій скотилися.
І хтось процвірінкав під вишнею ніжно:
– Сьогодні синоптики знов помилилися...

4-та група: «Безвітряно...»

Безвітряно. Тихо. Парко.
Росичка просить роси.
Біжать в два ряди іномарки,
Розвозять іноголоси.
Так іно... Продажно. Сонно.
Манкуртно. Сміється хам.
Хтось хутко збуває совість,
Немов застарілий крам.
Клоновано-кланно. Захланно.
Синдром крадія й пияка.
Ох, земле моя рахманна!
Чому ти терпляча така?!
І крається серце навпіл.
І крається навпіл край.
Та хтось вже летить над нами.
– Це янгол чи вічний Мамай?

5-та група: «Я вічного неба обраниця...»

Я вічного неба обраниця,
Й до нього з лабет протиріч
Душа, наче птах підранений,
Рвонеться кризь чорну ніч.
Між зорями, як між маками,
Немов золота роса,
Зійде по Шляху Чумацькому
В відчинені небеса.
Храни її, Боже праведний,
Лиш Ти знаєш, скільки літ
Лукавствами і неправдами
Болів їй цей грішний світ.
Але й за межею грішності,
Де янгол простер крило,
Вона з усіх сил горітиме,
Щоб світло йому було.

Від кожної групи виступає читець та учень, що аналізує вірш. Поступово заповнюється таблиця на слайді (слайд 39).

Назва вірша	Осмислення образу
«Свят-вечір...»	Благовісник, радість свята
«Сад віршував...»	Посередник між Богом та людиною, голос Бога
«І не атлант...»	Охоронець людської душі
«Безвітряно...»	Символ Божої благодаті, істинної віри
«Синоптики знов помилилися...»	Символ чистої дитячої душі
«Я вічного неба обраниця...»	Символ божественного начала людини
«Ангел, що продавав крила»	Окриленість людської душі, її поетичний талант

Остання поезія виконується вчителем і аналізується спільно усіма учнями. Для аналізу пропонується вірш «Ангел, що продавав крила».

Ангел, що продавав крила

Покрова. З дерев покров спадав.
Покотила в хвилях літо Лета.
Ангел білі крила продавав,
Білий ангел із чолом поета.
Справа саяв куполами храм,
Зліва йшла базарна веремія –
Хтось хлібину виміняв на крам,
Хтось продав і душу, і надію.
Карнавал марнот циганкував:
Галас, гасла, втечі і погоні...
Ангел білі крила продавав,
Притиснувши до грудей долоні.
Як йому пекло там! Як пекло...
Як йому там болісно щеміло...
Щось солоне по щоці текло,
І крило налякано тремтіло.
Мовчували мури кам'яні.
Прошкувала осінь в заметілі.
Хтось помацав крила: «Немічні».
Хтось скривився: «Аж занадто білі».
Хтось спинився: «Куплю собі, а там...»
Янголятам, певно ж, хліба треба...»
Він сахнувся: «Ні, – крикнув.
– Не продам!»
І піднявся у поблідле небо.
Хто сказав, що в світі все – товар?..
Та допоки в ньому є поети,
Не штовхайте крила на базар!
Не крадіте небо у планети!

(Очікувані міркування: Авторка звертається до образу людини-поета, людини-творця, що змагається з земною суетою, приземленістю, буденністю. У вірші – це базар, де можна все продати. Але навпроти височіє храм, що протиставляється торговиську і є тим місцем, куди прагне людська душа. Тому й не продає ангел із чолом поета своїх крил, злітаючи у небо, тікаючи від буденності, сірості. Янгол тут уособлює окриленість людської душі, її поетичний талант).

Наступним нашим кроком буде створення кольорової палітри віршів, які ми аналізували, за допомогою барвистих сердечок. Оберіть ті кольори, які, на вашу думку, відповідають настроєві поезії.

(На дошці викладається з маленьких сердечок велике різнобарвне серце. Висловлюються міркування про кольористику кожної поезії та її символіку).

Підсумовуючи, який висновок ми можемо зробити?

(Очікувана відповідь: Аналізуючи вірші, ми побачили, як трансформується образ янгола від божественної, безтілесної істоти у перших поезіях до олюдненого образу, а потім і до образу людини, що прагне досягти досконалості).

Висновки демонструються на слайді (слайд 40).

Висновок: **Від янгола** – істоти безтілесної, божественної – **до людини**, що прагне досягти досконалості, підняти над буденністю.

Випереджувальне завдання

Учитель. Я пропонувала вам виявити свої здібності та спробувати повіршувати. Одна з учениць написала поезію, в якій виклала своє бачення образу янгола. Юна авторка бачить у янголові небесного гостя, що оберігає її спокій та спокій усього живого у світі. Це також цікаве бачення.

Учениця

Гість від Бога

Засніжені шляхи були,
Надворі вечоріло.
У небі хмаронькі пливли,
Усе у сні замріло.
Лиш я одна усе не сплю,
Утік від мене спокій.
Сніжинок подих я ловлю
Й чийсь легенькі кроки.
І тихо думаю собі
У смутку, у тривозі:
«Хто ходить по снігу оцім,
Не спить в такі морози?»
Я з ліжка нишком підіймусь,
Щоб гостя не злякати.
У шалик теплий загорнусь –
Не хочу більше спати,
Чатую гостя під вікном.
Дослухаюсь... Нікого...
Лиш добрий янгол світлим сном
Веде мене до Бога.

Хвилинка теорії літератури

Учитель. Мабуть, ви звернули увагу на те, що у поезіях Н. Гуменюк є багато натяків на різні факти з історії людства, України. Авторка сподівається, що ми з вами досить освічені люди, говорить з нами в надії на нашу ерудованість, обізнаність, допитливість, а можливо, хоче підтягнути нас до свого рівня, пробудити цікавість, заохотити до пізнання.

Перед вами на слайді – поняття, про які сьогодні ми говорили, коли аналізували поезії (слайд 41).

Робота зі словом

Атлант – велетень, син титана, що підтримував небосхил.

Каріатида – жриця храму Артеміди, що здійснювала танець з кошиком квітів на голові;

– статуя одягненої жінки.

Атлантида – могутня держава, затоплена океаном;

– прекрасна заповітна країна.

Манкурт – людина, що забула минуле, відмовилася від рідної віри, мови, національних традицій.

Мамай – козак-характерник, воїн, мандрівник, борець за правду.

Лета – річка у царстві Аїда, що має чудодійну властивість: той, хто ковтне її, одразу забуває все земне життя;

– ріка забуття.

Пам'ятаємо, що вони допомогли нам глибше зрозуміти зміст віршів, досягнути головну думку поезій. Таке використання понять, що містять натяк на якийсь загальновідомий факт, має свою назву в теорії літератури – це *алюзія* (слайд 42).

Внесіть, будь ласка, цей термін і визначення до своїх літературознавчих словничків і запам'ятайте його. Він знадобиться нам у подальшій роботі, адже ми незабаром вивчатимемо творчість Лесі Українки, а ця поетеса надзвичайно любила використовувати алюзії.

Спробуймо віднайти алюзії у даних поезіях.

(Приклади алюзій: «*Душа людська – як древня Атлантида...*»

«*Покотила в хвилях літо Лета...*»

«*...золота роса зійде по Шляху Чумацькому в відчинені небеса*».

«*Та хтось вже летить над нами –*

Це янгол чи вічний Мамай?»

«*Так іно... Продажно. Сонно.*

Манкуртно. Сміється хам»).

– Завершуючи урок, на якому ми лишень краєчком ока зазирали у творчу лабораторію поетеси, можемо все ж оцінити красу та багатство слова, багатогранність і багатовимірність поетичних образів, їх можливості у творенні настрою вірша, його філософського звучання.

Коли ми намагаємось уявити янгола, перед нами постає образ дивовижної істоти з білими крилами. Але проблема не в тому, що ми не знаємо напевне, які вони, а в тому, що ми не віримо у можливість людини бути янголом. На землі або на небі, один день або вічно, для когось одного або для всіх.

Замислімось над цим разом із нашою землячкою – Надією Гуменюк.

IV. Оцінювання, підсумок уроку

V. Домашнє завдання

Дати відповідь на проблемне питання: «Чи потрібен сучасній українській поезії мислячий читач?».

Написати твір-мініатюру «Які ж вони – янголи?» (за бажанням, слайд 43).

Література

1. Вербич В. «Коли слово наближається до Бога»: Три письменники – з однієї волинської сім'ї [про книги Н. Гуменюк «Охоронець для янгола», В. Лиса «Полювання на брата» та С. Лиса «Ясминовий місяць»] / В. Вербич // Луцький замок. – 2011. – № 44. – 3 листоп. – С. 16.
2. Гуменюк Н. Країна світла : поезії / Н. Гуменюк. – Львів : Каменяр, 1992. – 53 с.
3. Гуменюк Н. Однокрил : поезії / Н. Гуменюк. – Луцьк : Надстир'я, 2000. – 150 с.
4. Гуменюк Н. Охоронець для янгола : радіоп'єси / Н. Гуменюк. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2011. – 108 с.
5. Гуменюк Н. Святвечір : пісні для дітей / Н. Гуменюк. – Т. : Підручники і посібники, 2003. – 24 с.
6. Слапчук В. Душа зачепилась за квіти : [про книгу Н. Гуменюк «Однокрил»] / В. Слапчук // Київ. – 2001. – № 5–6. – С. 163–164.
7. Тайнопис тиші : поезії / Н. Гуменюк. – Луцьк : Волин. кн., 2005. – 76 с.
8. У Янгола під крилом : вірші для дітей про українські свята / Н. Гуменюк. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2010. – 84 с.